ОПРИШКИ

В лісах відомого обивателя Східної Малопольщі, пана Ізидора Погоржельського, котрий ще перед двома роками називався цілком по-грецьки, як Ахіллес: Іцко Погоріллес, замножилися по війні дуже немилі сотворіння: дикі свині і опришки. Одних і других пан Погоржельський не терпів і ніколи на них не полював, але, щоб прислужитися вітчині, старався позбутися їх радикально; казав рубати ліси без пощади і дерево вивозив у світ. Сей спосіб був, без сумніву, добрий і по літах був би, певно, звільнив цілу околицю від диких свиней і опришків. Що з того, коли лісів було забагато і то з такими неприступними дебрями, що люди звідти і задармо не хотіли дров брати; до залізниці було далеко, коней було замало, рубачів, лакомих на зарібок, ще менше,— через те ліси росли собі спокійно дальше і давали безпечний захист диким свиням і опришкам.

Що дикі свині бувають по лісах, се кожний знає і не чудується занадто: вони, врешті, не такі страшні і небезпечні, а спечені є навіть смачні. Інше діло з опришками. Нема такого власника лісів на світі, котрий бажав би мати сю звірину у себе; пожитку з неї нема жодного, а шкоди без міри. Опришки пана Погоржельського (коли так можна сказати, бо він, мабуть, не тільки свині з лісу уважав за свої) убили в околиці двох багатих жидів і ограбили кількох українців, що з Канади привезли долари. Хоч Погор-жельський не був ані жидом, ані українцем, лише правдивим римо-кат. поляком-дідичем, проте він боявся своїх опришків і, щоб їх не дратувати, проживав далеко у Львові, де можна спати спокійніше.

Таким способом опришки були дійсними панами в його лісах і своїми вчинками нагадували людям колишню малу романтику з Яносіками і Довбушами та свідчили про те, які величні здобутки принесла людям світова війна у двадцятім столітті. Принесла правдивих лісових опришків, котрих колись оспівували поети цілого світу! Дійсно, як

давніші опришки, так і сі новітні були страшні тільки для багачів, бідних вони не займали.

Покладаючись на сю великодушність опришків і на-свою бідність, вибралася відома театральна дружина 1 Ганчаров-ського чотирма підводами під ніч в дорогу до недалекого містечка Б., де мали давати вистави. Не було в неї ніякого страху перед розбійниками, бо голий розбою не боїться; зате була в неї артистична фантазія і до деякої міри навіть охота зазнати сильних вражінь. Тут були відважні характери, знані зі сцени і описувані не раз в часописах. Напр., відома артистка Бреньковська, котра на 30-літній ювілей своєї сценічної праці сама грала "Наталку-Полтавку" і дала доказ, що не тільки ця Наталка, мимо своїх сто літ з причинком, є вічно молода, але і Бреньковська ані не

Тут трупа.

і їх за хвилину вбив так само язиком, бо прикликав до себе Ганчаровського і, вказуючи на ряд артисток, промовив:

— Пане директоре, крайній час, щоби ви сю стару гвардію демобілізували і розпустили додому внуків колисати, а не пуджали нею людей. Хіба що тепер виставляєте самі драми з відьмами, то не треба їх і характеризувати...

— Ов, прошу! — відізвалася Бреньковська.

Всі інші жінки наче в рот води набрали і остовпіли. Тільки Ванда далі трагічно склала руки і оглядалася за своїм полковником, мовби шукала оборони.

Ватажко перейшов до мужчин. Тут його лице роз'яснилося:

— Ах, бас Дяченко! Дуже мені приємно вас бачити. Маю чудову горівку. (Бас усміхнувся блаженно). А се ви, підпарубочий з "Гриця"!

Комік! Дуже вас люблю! Знаєте що? Я вас ангажую до своєї трупи. Мені треба веселого товариша. Ваша гажа цілком запевнена. Я й директора прийняв би до своєї дружини; бо то опришок більший, ніж я, але він грає самі чорні характери, а я таких людей не люблю.

Сказавши ще кілька приємних слів до інших артистів, ватажок відійшов від них і до цілої дружини мав промову:

— Ласкаве панство! Хоч за мною і моїми товаришами поліція зарядила облаву і вже сьогодня мала воєнну нараду в селі Ратицях, я не міг відмовити собі приємності, щоб не запросити вас сюди на годинку до себе. Я все за театром і сильними вражіннями пропадав, мене через театр і таку саму панну Вандзю, як ота ваша, вигнали з учительської семінарії перед матурою, але я не пропав, був навіть капітаном, маю відзначення,— ну, се вас далі не обходить. Річ у тім, що я театр люблю і за українськими піснями пропадаю. В семінарії чудово співали мої товариші — українці. Ми так не вміємо. Отже, прошу дещо заспівати, якусь сцену заграти... Я задармо не схочу, заплачу доларами. І будьте певні, що нікому з вас і волос з голови не спаде. Я знаю, що ви бідні люди.

Ся ласкава промова зовсім утихомирила й ображених жінок, і артистів, і навіть візників, котрі потерпали за свої коні. Бас відразу приступив до ватажка і попросив:

— Пане капітане, я би... дуже... теє...

— Дайте йому горівки! — приказав капітан і його приказ сповнено в сій хвилині.

Директор театру відізвався солоденько: — Може б, яку сцену з "Наталки Полтавки"? Ми се грали зі сто разів.

Ватажко аж відскочив від директора:

— Ах, дайте мені спокій з вашою Наталкою! Всі ваші професори при всіх матурах тільки всього й питають, що про Наталку і Марусю,— чи в українській літературі нема нічого новішого? І ви тим не чваніться, що виставили "Наталку" сто разів,— се дійсно свідоцтво убожества для вас, а не для Котляревського! Не хочу! Заспівайте мені пісень! От заждіть! Може, нагадаю. "Та наступає чорная хмара", знаєте? Або "Нема в світі так нікому"? Або "Ой у полі криниченька"...

— Знаємо, знаємо! — відповіла дружина.

— Добре! Перше повечеряємо, а потім заспіваєте. Кухар! Дай тут дві або три шинки з дика, хліба і горівки! Вибачайте, панство, що вечеря холодна,— самі бачите, що терпимо деякі невигоди. Але шинка знаменита, ручу вам.

Як се почув бас, заспівав на радощах: "Ой, запив козак" таким престрашним голосом, що кілька опришків відразу прискочило до нього з осторогою:

— Дай пан спокуй! Буй сен пан бога! Та пан поліцєн на нас навола.

Бас затих, але й не дуже нарікав, що йому перебили спів, бо вже роздавали вечерю.

Горівка, кілька хлібин і три шинки поправили значно настрій усього товариства. Почали співати. Співали незле; навіть бас здержував себе, де було треба, і дискретно давав фундамент під цілий хор. Сердечного чуття було у всіх голосах, може, й більше, як у театрі, бо й сцена, і слухачі були тут незвичайні. Ватажко сів собі на землю і задумався. Чим далі хор співав одну пісню за другою, а все смутні, тим задума ватажка ставала тяжчою, а коли проспівали "Ой, що ж бо то за ворон" і послідні слова "Поховали пана отамана в сиру землю глибоко", він прослезився, втер очі, встав і пішов просто до Ванди Степової. Відвів її набік, далеко від товариства, і там злісним шепотом промовив до неї.

— Бачиш, гадюко, як ти сама попала в мої руки? За твою зраду перед війною я міг би тепер оцим штилетом на місці зробити смерть... (Ванда почала хилятися). Стій! Не вдавай! Жий! Мені твоєї смерті не треба. Я вже своє переболів. Я лиш те хотів тобі сказати: ти знаєш, хто я і звідки? Як ти мене тепер другий раз зрадиш, перед поліцією, знайду тебе й за морем і вб'ю, як скажену собаку. Пам'ятай це. Інші мене не знають, а ти знаєш. Отже, ані слова! Іди!

Ванда відійшла мов не своїми ногами. Полковник прискочив до неї, почав випитуватися, але не довідався нічого.

Вона трагічними очима дивилася за ватажком і чудувалася, чого він забажав. Він забажав останньої сцени з "Гриця".

— Заграйте мені! — просив.

— Нема Марусі! Де ж вона? — скрикнули товаришки.— Без неї годі.

Маруся не пропала: вона небавом вернулася з лісу з одним опришком, Бреньковська прискочила до неї і почала сцену:

— Моя Марусечко, моя голубочко, як же ти змарніла! Шкіра та кості...

Перед мамою Бреньковською стояла сценічна дочка Маруся, присадкувата дівчина чи молодиця, така кругла, як мішок пшениці. Ніяке вмовлювання в неї, що вона змарніла, не могло нікого пересвідчити, хіба сліпого. Тому-то знавець театру, пан капітан, здержав гру і лише спитав:

— Ви справді грали Марусю?

— Грала! Фурори робила. В Баранівці отакий букет дістала!

— Ох, господи! — зітхнув ватажко.— Ну, врешті, в Баранівці все можливе! Пане, як вам там на ім'я? Підпарубочий з "Гриця", диригент! Заспівайте мені "Чи се ж тая криниченька" і диригуйте так комічно, як ви се на сцені робите! Се буде краще.

Схопився підпарубочий з "Не ходи, Грицю", зібрав хор біля себе, почав вимахувати палицею, декого навіть ударив, хор заспівав пісню — і всі опришки аж лягали зо сміху.

Коли тут серед того співу і радості надійшов з лісу якийсь новий опришок до ватажка, щось йому шепнув — і ватажко здержав нараз увесь гамір та промовив:

— Нам пора відходити. Дякую всім за приємність. На руки директора складаю двадцять доларів, т.е. після теперішнього курсу більше як сто тисяч марок. Уважайте, що ті долари є ваші, цілого товариства, а не самого директора. Ще раз дякую. Чесць! 1

По тих словах всі опришки зійшли вниз в недалекі дебрі і там щезли. Зробилося на поляні якось неприємно тихо, так що було чути, як коні скубли траву. Вся дружина почала розмовляти шепотом, так, як би на неї йшла якась несподівана і незаслужена кара. Ніхто не знав, чи краще зараз їхати далі, чи заждати, поки зовсім розвидниться. Перемагала друга думка. Серед тої непевності дехто заснув з

Польське військове привітання або прощання.

утоми то на возі, то на траві, а бас захропів під деревом так само грімко, як співав; давно, сердега, не випив стільки, що сеї ночі.

Із сього спочинку збудили всіх, крім баса, несподівані постріли з крісів і крики: "Ренце догури!" 1 Сі крики лунали з лісу навкруги цілої поляни. Жінки перші піднесли руки вгору і почали плакати: "Опришки! Таки напали! А казали, що не нападуть!" Артисти, котрі більше горівки

випили, трохи спізнилися, але й вони один по другім підносили руки вгору та очима блукали по лісу, шукаючи ворога, котрого не було видко за деревами та корчами.

Потім хтось свиснув і нараз на поляну вибігло з тридцять державних поліцаїв, з котрих кождий прискакував до одної особи і ставав напроти неї із штиком. "Ренце догури!" — кричали всі, як навіжені, але їх перекричав якийсь старшина, котрий грімким голосом висказував свою радість:

— Маємо їх, опришків проклятих! Цілий обоз зловили! Псякрев! Дивіться! Вони з жінками волочаться!

— Але ж, пане начальнику! — відізвалася перша Бреньковська.— Ми не є опришки! Ми польки, артистки українського театру.

— Цо, цо? 2 — здивувався старшина.

Тепер і директор театру набрав відваги і з руками, піднесеними вгору, промовив:

— Я маю легітимації від усіх трьох воєводств, маю концесію, ми є театр...

— Театр тут, у лісі? —дивувався старшина ще більше.— Що ви тут робите? Покажіть легітимації! А ви покличте пана комісара!

Комісар поліції, котрий до сього часу не виходив з лісу, надійшов з револьвером у руці, але як побачив директора Ганчаковського, скрикнув з дива:

— А ви тут що робите? Е! Як я бачу, то тут цілий театр!

Але для певності прочитав ще легітимації, по чім утихомирив своїх поліцаїв словами: — Я знаю сих артистів і артисток. Се зовсім нейтральні люди. Вони на сцені говорять по-українськи, між собою по-польськи, а штуки виставляють найрадше жидівські. Нам їх не треба

"Руки вверх!" 2 Що, Що?

До кількох хвилин немиле, положення вияснилося і настало перемир'я, під час котрого всі поліцаї розпитували дружину про опришків, як виглядають, скільки їх, куди пішли і коли. В дружину вступив дух, зате в поліцаїв дух упав. Спізнилися!

По якійсь годині на поляні було пусто. Від'їхали артисти і артистки, відійшли поліцаї — і на поляні стало тихо, як у кождім театрі по виставі. Одначе підвечір того самого дня опришки тут знову забавлялися уже без театру. Пили за здоровля нічних гостей і поліції, їли сернину, а один з товариства навіть заспівав: "Гей, браття опришки, долийте до чарки!" Заспівав дуже погано. Де-де було йому рівнятися з Дяченком! Се було м'явкання кота в порівнянні з ревом лева.

1922